

PSYKOSOCIAL INTERVENTION
– ETNISKE MINORITETER OG LIGE VÆRDIGHED

Rashmi Singla

Med udgangspunkt i to empiriske undersøgelser inden for interkulturel psykologi i den danske kontekst, fokuseres der på klientens egne perspektiver i den nærværende artikel. Klientens forslag handler om to hovedemner, hvor det første drejer sig om fællesskab og lighed mellem de professionelle samt klienter og det andet forslag drejer sig om inddragelsen af familien i psykosocial intervention.

Racediskrimination i psykoterapi, som er et relativt tabu belagt emne, tages op med belysning af forskellige modeller for kombination af etniske minoritet/majoritet professionel og klient. Der plæderes for opmærksomhed på livsmoral/etik og magtspørgsmål i psykosocial intervention uanset hvilken teoretisk tilgang, der bliver anvendt. Desuden drøftes uddannelse af professionelle med etnisk minoritetsbaggrund, ikke fordi det anses nødvendigt for et godt forløb, men for at reorganisere magtbalancen for de marginaliserede minoriteter.

Endvidere udfordres de professionelle til at overskride de snævre eurocentriske grænser og inddrage psykologisk viden fra forskellige verdensdele. I praksis anses der bred anvendelse af begrebet Kipling syndromet, som indebærer overfokusering på de kulturelle forskelle og relativt ignorering af magt forskellen. Ligeledes er der også en udfordring i at være opmærksom på de globale værdier som interdependency of things i sammenhæng med klientens forslag om inddragelse af familien.

1.

Min deltagelse i en konference om transkulturel psykologi arrangeret af Psyke & Logos den 26.1.2001, førte til en række refleksioner hos mig, da konferencen dækkede en brede vifte af emner. Det var værdifuldt at få indsigt i kollegernes indsats rundt omkring i verden, men der var et relativt begrænset fokus på feltet i den danske sammenhæng. Etniske minoriteters egen opfattelse som klienter var næsten fraværende i konferencen. Det var »os« – eksperterets synspunkter – der blev belyst.

Rashmi Singla er M.Sc. (New Delhi), cand. psych., Ph.D. (København), specialist i psykoterapi, deltidsansat i Københavns Kommunes Etnisk Rådgivningscenter – Noor, daglig ansvarlig for T.T.T. (Transkulturelt Terapeutisk Team for unge indvandrere og flygtninge), samt ekstern lektor på Institut for Psykologi og Filosofi/Videnskabsteori, Roskilde Universitetscenter.

Da jeg senere påpegede dette forhold for konferencearrangøren, inviterede han mig til at bidrage med en artikel, som dækker klienternes perspektiver og forslag.

Min efterlysning af klienternes perspektiv i den danske interkulturelle psykologiske litteratur, viste at der var meget begrænset dækning af etniske minoriteters egne perspektiver på området psykologisk intervention. På trods af meget politisk omtale af brugerinddragelse inden for social- og sundhedsområdet, findes der ganske få empiriske undersøgelser, hvor etniske minoriteter er blevet interviewet direkte, for at høre hvad de har fået ud af behandlingen og deres egne forslag til en forbedret praksis (Singla 1991, Elsass 1995, Singla 2000B). Ifølge en af de få undersøgelser som belyser klienternes perspektiv »er det sjældent, at terapeuter tillader, at man 'kigger dem i kortene'« (Elsass, 1995, s. 9). Sandsynligvis bliver det endnu mere sjældent, når det angår etniske minoritets-klienter, en gruppe der er samfundsmæssigt marginaliseret.

Med udgangspunkt i resultaterne fra de ovennævnte undersøgelser, vil jeg derfor belyse klient- perspektivet og en række aspekter angående psykosocial intervention med etniske minoriteter. Begrebet *professionelle* anvendes til at dække både psykologer, socialrådgivere, psykoterapeuter og psykiatere, som har med psykosocial intervention at gøre. Ligeledes er begrebet *psykosocial intervention* blevet anvendt som et bredt begreb, der kan indholde både psykologisk rådgivning og psykologisk behandling, bl.a. psykoterapi.

En empirisk undersøgelse (Singla 2000B) beskriver de unges møde med det psykosociale rådgivnings- og behandlingssystem, og er en del af ph.d. forskningsprojektet *ungdomsrelationer, etnicitet og psykosocial intervention*.

Den empiriske del af undersøgelsen bestod af teori-baserede kvalitative interviews med bl.a. ni unge, både danske unge og etniske minoritetsunge operationelt defineret som »dårlige fungerende«. De var henvist til et psykosocialt behandlingssystem grundet psykiske problemer.

Analysen af de unges svar viser en kritisk holdning til behandlingssystemet. Den kritiske holdning er et fællestræk på tværs af etniske- og kønsforskelle. De unge havde nogle konstruktive forslag, hvilke demonstrerer de unges »klientens« evne til at reflektere i passende kontekst, når de betragter dem selv som positive bidragsydere i stedet for passive objekter.

De unges egne forslag til en hensigtsmæssig intervention opsummeres:

- Inddragelse af professionelle medarbejdere med erfaringer og baggrund, som ligner de unges.
- Inddragelse af deres familier i de langsigtede løsninger. Næsten alle de unge etniske minoritetsunge understreger, at inddragelse af familien var en positiv faktor i den hjælp, de fik fra systemet.
- Større fokus på at blive lyttet til. Følelsen af »ikke at blive lyttet til« fører til disempowerment.

- De unge etniske minoritetskvinder forstår behagelige og afslappede omgivelser, hvor de kan få psykosocial hjælp, hvilket understreger deres iagttagelsesevne og refleksioner over hverdagslivets detaljer.

I nærværende artikel fokuseres på de første to forslag som omhandler professionelles erfaringer og inddragelsen af familien, selvom alle ovennævnte forslag er væsentlige for en forbedret professionel indsats.

2. Lighed mellem de professionelle og klienterne

»Matching med professionel og oplevet lighed«

I den førstnævnte undersøgelse (Singla 2000B), beskriver en af de unge kritisk sit møde med det psykosociale behandlingssystem og kommer med forslag til et fælles sprog mellem den professionelle og klienten. Begrundelsen belyses i den unges egne udsagn:

»Det skal være personer, som forstår. Personer som har været i det samme miljø, i stedet for en fine borgere fra Hellerup...en person der er vokset oppe i Hellerup med blødt, varmt gulvtæppe. Når sådan en person kommer, får man en masse ting at vide, men de ved ikke rigtigt hvordan de skal hjælpe. En der har været gennem de ting selv, har været gennem møllen selv kan bedre forstå at hjælpe andre. Han kan kom tættere på de unge, da han bruger de ord som den unge.« (Ibid 2000B, s. 256)

Udsagnet betoner forventninger om forståelse baseret på fælles erfaringer og fælles sprog.

Den unges udsagn forekommer stærkt og radikalt i forhold til status quo i det eksisterende system, men rejser samtidig relevante spørgsmål angående såvel socioøkonomisk og etnisk matchning i rekrutteringspolitik som træning af de professionelle. I den sammenhæng, er det relevant at se nærmere på resultaterne fra den førromtalte undersøgelse (Elsass 1995) med fokus på klientperspektiv, som omhandler ti voksne torturoverleverere. Der blev gennemført en efterundersøgelse med kvalitative interview. Formålet var, at anskueliggøre hvad klienter er optaget af når de fortæller om psykoterapien. Resultaterne peger i samme retning som den ovennævnte empiriske undersøgelse. Undersøgelsen viser at torturoverleverne er mere optaget af brede faktorer end terapeuterne. Konkret drejer det sig om sprogproblemer, forskellig opfattelse af tid og forskellige holdninger til politiske og religiøse forhold. Endvidere beskrives:

».... Men ved de vellykkede terapier var der flere torturoverleverere, der nævnede, at det gode resultater bl.a. skyldtes at terapeuten var en de få danskere, som overleveren havde oplevet en lighed og fællesskab med« (Ibid. s. 151).

Klienters oplevelse af lighed og fællesskab retter opmærksomheden på aspekter, som hænger sammen med klienternes etnicitet relaterede og race-diskriminatoriske erfaringer i psykologisk arbejde. Begrebet »Kipling syndrom« der indebærer overdrevet fokus på de kulturelle forskelligheder og relativ ignorering af magtforskellen bliver aktuelt. Jeg har uddybet begrebet andetsteds (Singla 1998).

På trods af øget internationalt fokus (Jafar & Karim 1992, Helms 1995, Liggan & Kay 1999, Marsella 2000, Helms 2000) er disse temaer stadigvæk tabuagtige og provokerende når psykologisk behandling drøftes i Norden.

I en oversigt over kultur og psykoterapi fremhæver kinesisk psykiater Tseng (1999), at *movements* relateret til minoritets- og menneskerettigheder, har understreget betydningen af etnisk matching mellem klienter og professionelle. Samtidig påpeges det, at etnisk matchning kan være fordelagtigt især i den første fase af kontakten. Men der er risiko for, at tavshedspligt ikke overholdes, samt for overdreven identifikation og urealistiske forventninger. Ligeledes er der risiko for at blive fastholdt i de fælles etniske identiteter på bekostning af de menneskelige aspekter (Kareem & Littlewood 1992), hvis der ikke bliver lagt vægt nok på interpersonelle processer og etiske principper (Munk 1998).

Men på den anden side er der også et andet sandsynligvis »politisk korrekt« begreb om »farveblind terapi«, hvor etnisk forskel mellem klienten og den professionelle bliver bevidst overset (Liggan og Kay 1999). Risikoen ved det farveblinde behandlingsperspektiv er, at i dette overser man den subjektive betydning af klientens etnicitet og ignorerer betydningen af professionelles majoritetsstatus. Endvidere bliver klienterne abstraheret fra den sociale virkelighed, de har erfaret.

Når man ser nærmere på de etniske minoriteters situation i Danmark, danner både negativ stigmatiserende medieomtale (Hussain & Yildiz 1997) og dokumenteret racediskrimination (Scheirup 1993, Stæunes 1998, Tobeby & Møller 1999, Tirelli 1998) grundlag for en antagelse om, at oplevelse med forskelsbehandling er en del af virkeligheden af at være etnisk minoritet. Især den seneste dugfriske undersøgelse (Kofoed Rasmussen 2001) om flygtninges boligplacering ifølge den nye integrationslov, der trådte i kraft i 1999, viser, at flygtninges retssikkerhed undermineres. Med den rammende titel »*Det første skridt i Danmark*« påviser rapporten tilfældighed og ugennemskuelighed i »*den tvangsboligplacering*«, som giver en uheldig start for de nyankomne flygtninge i Danmark. Tvangsbolig-placeringen er næsten overset af medierne, der er mere optaget af en anden slags »tvang« i diskursen om etnisk minoritet: »tvangsægteskab«. Ligeledes retter en rapport om Danmark fra *den Europæiske Kommission mod Racisme og Intolerance* (Politiken, 2001), opmærksomhed mod problemer med fænomener af fremmedhad og diskrimination i samfundet. Med påpegning af særlige sårbare grupper, bl.a. muslimer, forklares at negative stereotyper og fordomme samt fejlopfattelser af religion fremmes

af offentlige meningsdannere, herunder den politiske elite fra hele det politiske spektrum, intellektuelle og journalister.

Sandsynligvis kan vi professionelle betragte os selv som værende udenfor den politiske elite, men det er alligevel væsentligt for professionelle i feltet omkring psykosocial intervention at være opmærksomme på de brede samfundsmæssige fænomener og ændringer. Psykosocial intervention er en »social institution« og vil derfor reflektere det der foregår i samfundet.

Disse ændringer samt fænomener som racediskrimination kan være med til at præge etniske minoriteters psykiske livsverden på en skadelig måde (Thomas 1992, Major 1998). I en af de få dybere analyser af udviklingen af racisme og fremmedhad i Skandinavien i et historisk og psykologisk perspektiv, appellerer den norske psykolog Major til at bekæmpe racisme:

»Kanskje er rasisme og fremmedhat fenomener som må bekjempes på nytt i hver eneste generasjon. Ingen af de goder som regnes som allemene i vort samfunn – menneskerettigheter, demokrati, toleranse, gensidig forståelse og respekt for andre – er kommet for at bli af sig selv. De må kjempes for og forsvares... Det vil alltid finnes folkegrupper som ikke passer i den til enhver tid rådende forestilling om hva som er den rigtige kultur, den rigtige religion, den rigtige rase- og som fremmedhat og aggresjon kan vendes mot i gitte situationer« (Major 1998, s. 28).

I den nuværende samfundsperiode, anser den franske sociolog Wieviorka, racisme som en mørk side af modernitet (Bjørstand 2000). Da racisme er en fornærmelse, ikke kun for de nærmeste ofre men også for mange andre med humanistiske principper, er alliancer mellem personer der tilhører forskellig klasse, køn og etnisk baggrund, med til at bekæmpe racediskrimination.

For os professionelle, involverer kampen skærpet opmærksomhed på disse fænomener i mødet med klienten. Det er nødvendigt at inddrage etniske forskelle og racediskrimination i psykologisk praksis, da fortsat ignorering af disse samfundsmæssige mekanismer kan underminere de professionelles indsats. Det er ikke nødvendigt med etnisk matching mellem professionelle og klienten, selv om minoritetsprofessionelle kan have den fordel, at de deler nogle erfaringer og bekymringer med minoritetsklienter.

I en belysning af racisme i det psykoterapeutiske rum udfordrer den vestindiske psykolog Thomas 1992, professionelle i Storbritannien til at blive opmærksomme på den patologiske effekt af deres egen racisme og de racediskriminations-relaterede erfaringer klienterne må bringe ind i det terapeutiske forløb. Endvidere understreger han, at mange professionelle enten fornægter eller ikke ønsker at diagnosticere racistiske handlinger og deres konsekvenser.

I en nuanceret analyse af mødet mellem klienter og professionelle med etnisk minoritet/majoritet baggrund, beskriver han de forskellige kombinationer:

- Et møde mellem etniske minoritetsklienter og majoritetsprofessionelle er præget af den professionelles »overlegne« magtposition og præ-overføring, som er farvet af nedvurderende myter, vittigheder og medieomtale om minoriteter. Dette kræver bearbejdning af disses processer, hvor etablering af *tillid* bliver det centrale tema.
- Mødet mellem etniske minoritetsprofessionelle og majoritetsklienter kan være præget af overraskelse, fordi der kun findes et meget begrænset antal af minoritetsprofessionelle, og endnu færre der arbejder med majoritetsklienter. Situationen med en minoritetsperson som »ekspert« står i modsætning til konventionel information om minoriteter og kan føre til ekstra angst i den første fase af kontakten. *Status kontradiktion* bliver det centrale tema.
- I mødet mellem etniske minoritetsklienter og etniske minoritetsprofessionelle, kan klientens erfaringer, som er relateret til racediskrimination, føre til stærke modoverføringsreaktioner, som minder om egne smerter. Desuden kan klienten føle sig »snydt« af systemet ved at blive henvist til en professionel, som ikke er »lige så god« som en majoritetsprofessionel, afhængigt af etnisk identitet. For nogle klienter kan der være en misundelighedsfølelse i forbindelse med den professionelles økonomiske og sociale privilegier. Disse overføringsreaktioner kræver åbenhed og forsigtig bearbejdning, hvor *identitet* bliver det centrale tema.

Denne korte nuancerede analyse illustrerer klart, at forholdet mellem professionelle og etniske minoritetsklienter kan blive præget af mange komplicerede faktorer, som har både teoretiske, tekniske, filosofiske og samfundsmæssige vinkler. Analysen er også inspirerende for det danske forhold og understreger behovet for at fokusere samtidig på både teoretiske, tekniske, filosofiske og samfundsmæssige aspekter af psykologisk praksis.

Hvis vi kaster et blik på de gængse psykoterapeutiske traditioner i dansk kontekst, så lægges der vægt på psykoanalytisk, oplevelsesorienteret, kognitiv og systemorienteret incl. den socialkonstruktionistisk retning (Hougaard, Diderichsen og Nielsen 1998). Tilføjelse af eksistentiel retning (Deurzen, 1988) kan gøre indholdsfortegnelsen mere dækkende i den danske kontekst selv om det ifølge Jacobsen (1998), er et åbent spørgsmål om den eksistentielle psykologi skal opfattes som en særlig retning, eller snarere en tilgang eller dimension, som kan forenes med allerede etablerede måder at arbejde på.

Samtidig skal vi være opmærksomme på, at den største gruppe af kliniske psykologer i USA betegner sig selv »eklektikere«, og ifølge Hougaard et. al. (1998) er der tiltagende interesse for at kombinere de forskellige tilgange. Selvom der ikke findes en tilsvarende undersøgelse i Danmark, er det sandsynligt, at et tilsvarende mønster findes her, sandsynligvis også når det handler om psykologisk rådgivning og behandling af etniske minoriteter.

I den nyere belysning af psykoterapien er der også opmærksomhed på både tekniske og såkaldt almene/ikke-specifikke faktorer. Det har den frugtbare virkning, at fokus er blevet rettet mod terapeuten og de egenskaber, der kræves af en god professionel. En illustration er, at der løbende er diskussioner og en opfattelse af vigtigheden af at have en 2.ordens-tilgang til terapi i den betydning, at vi som terapeuter til stadighed er bevidste om, at vor egen historie, egne erfaringer, faglige traditioner og teoretiske tilgange har betydning for hvad vi ser, og hvordan vi reagerer i relation til de systemer vi arbejder med, når man anvender en socialkonstruktivistisk tilgang (Warhuus, Egelund og Trillingsgaard 1998).

Ligeledes kan modoverføring, terapeutenes egne og potentielt forstyrrende (potentielt anvendelige) reaktioner i den terapeutiske proces føre til stigende forståelse i den terapeutiske proces (Hjulmand 1998) og betragtes som en anden illustration af rettelser af opmærksomhed mod de professionelle egenskaber.

Uanset den teoretiske tilgang er der en grundlæggende ulighed mellem den professionelle og klientens rolle, hvor psykoterapiens etik kræver både reglemoral og livsmoral (Munck 1998).

Selvom etnisk matching ikke er en nødvendig forudsætning for et vellykket forløb, kan klientens forslag om oplevede fællesskab med en professionel mht. baggrund og erfaringer forstås gennem følgende konklusion fra den førnævnte empiriske undersøgelse. Udsagnet fremhæver klart behovet for professionelle med etnisk minoritetsbaggrund. De kan være med til reorganisering af magtbalancen i samfundet, hvor etniske minoriteter strukturelt set har lav samfundsmæssig position og er marginaliserede. Samtidig er det vigtigt med løbende uddannelse og opdatering af viden hos de professionelle uanset etnisk tilhørsforhold.

»De etniske minoritets unge stiller desuden forslag om matching mellem deres egne og behandlernes etniske baggrund begrundet bl.a. i inddragelsen af familien og behovet for rollemodeller. Disse rollemodeller skal ikke nødvendigvis bruges som identifikation, men som inspirationskilde i en vanskelig livssituation. Det er vigtigt for de unge at møde etniske minoritets voksne som velfungerende professionelle og ikke kun som arbejdsløse, marginaliserede medlemmer af samfundet« (Singla 2000B, s. 259).

Med de unges omtale af familieinddragelse drejes opmærksomheden mod det andet forslag.

3. Familieinddragelse

Næsten alle de unge etniske minoritetsunge understreger, at inddragelse af familien var en positiv faktor i den hjælp, de fik fra systemet (Singla 2000B).

Det er påfaldende, at i en evalueringsrapport om et krisecenter for unge (Holmegård Sørensen 1999), hvor en række forældre til de unge også blev interviewet, synes alle familierne, at der gik alt for lang tid, før de blev inddraget, hvilket medførte en følelse af at miste ansvar og blive klientgjort. Endvidere konkluderes:

»Det, at de 'holdes udenfor' i så lang en periode, opleves af familierne som, at medarbejderne ikke ser dem som ressourcepersoner, man kan inddrage og samarbejde med, men som 'uvidende fremmedarbejdere'« (ibid., s. 117).

I den anden tidligere omtalte empiriske undersøgelse med fokus på klientperspektiv (Elsass 1995), påpeges familiens betydning på en indirekte måde. Disse forhold placeres under titlen »det ekstra-terapeutiske rum«, som skaber grundlag for at sætte spørgsmålstejn ved terapiens indhold. Med udgangspunkt i udsagn om, at det er velkendt fra andre psykoterapeutiske undersøgelser, at klienterne er mere optaget af forhold, der ligger udenfor det terapeutiske rum end terapeuterne, illustreres:

»Oftentimes er det nogle meget konkrete forhold f.eks. dødsfald i familien, opløsning af ægteskaber, politiske forandringer i hjemlandet, som terapeuten ikke nævner« (Elsass 1995, s. 152).

Det er relevant, at inkludere forklaringer og løsninger på forskellen mellem klientens og terapeutens perspektiv. Det indebærer, at man inddrager klienten som med-forsker og selv bliver den udforskende i forhold til sine egne erfaringer og oplevelser (Elsass 1995). Endvidere drøftes grundlaget for et andet videnskabssyn og et metaperspektiv med udgangspunkt i et kritisk psykologisk studie af Dreier (1994). Det kan være frugtbart med et andet videnssyn, der inkluderer konteksten, er det væsentligt også at overskride de eurocentriske grænser i arbejdet med etniske minoritetsklienter.

Ud fra min fortolkning viser de etniske minoritetsklienters betoning af familien i psykologisk intervention i disse empiriske undersøgelser deres egen opfattelse af den psykiske situation. Denne opfattelse afspejler større vægtning af interpersonelle relationer end de snævre intrapsykeiske vægtninger i de fleste af de vestlige psykologiske interventionsformer (Tseng, 2000).

Afstanden mellem klientens og den professionelles perspektiver fordrer en kritisk gennemgang af den psykologiske praksis med etniske minoriteter, som er præget af det tidligere omtalte *Kipling syndrom*. Syndromet indebærer, at vestlig/Euro-amerikansk psykologi anvendes i det psykolo-

giske arbejde med etniske minoriteter, somme tider helt uden modifikationer, medens østlige/asiatiske psykologiske viden overses.

Den asiatiske psykologi kendtes af en mere integreret tilgang uden adskillelse af religion, filosofi og psykologi, hvor der ikke er en skarp inddeling af det materielle og spirituelle, og afstand fra de reduktionistiske dikotomier bl.a. individualistiske og kollektivistiske (Kao & Sinha, 1997, Misra, 2000).

Jeg blev klar over ændringer, både på begrebmæssige og på teoretiske niveauer i den psykologiske praksis, gennem min deltagelse i et seminar, der handlede om relationen mellem kultur og psykologiske processer i den internationale psykologiske konference (Singla 2000C), hvor kultur blev belyst som en væsentlig kontekstuel variabel i stedet for en af de bifaktorer der påvirker menneskelige psykologiske processer.

4. Vestlige/østlige/globale værdier

Afslutningsvis vil jeg gøre rede for et forsøg på at overskride den vestlige/østlige polarisering og i stedet fokusere på visse globale, almene menneskelige værdier, med henblik på at tage hensyn til de etniske minoritetsklienters forslag om at inddrage familien i den psykosociale intervention.

En af de globale værdier handler om gensidig afhængighed – *the interdependency of things* (Marsella 1999, Singla 2000A) – og har betydning for at forstå relationerne mellem forskellige familiemedlemmerne på tværs af køn og generationer. Sandsynligvis minder vores klienter os professionelle om denne globale værdi, når deres forslag handler om famili einddragelse eller deres kommentarer handler om »det ekstra – terapeutiske rum«.

Bør vi have mere brugerperspektiv ind i vores praksis? Er der plads til brugerperspektiv og de relevante ændringer i det psykologiske arbejde med klienterne – især etniske minoritetsklienter i det moderne samfund, der prioriterer effektivitet? Skal der være et forsøg til at udvikle/videreudvikle psykosocial intervention, der giver plads til andre verdensbilleder og er ikke kun i overensstemmelse med majoritetens eget verdensbillede og værdisystem?

Vi professionelle har et ansvar, såvel for at lytte til klienten som for at påvirke de samfundsmæssige fænomener som racediskrimination, der har negative konsekvenser for både minoritet og majoritet. Dermed kan vi være med til at ændre disse aspekter af konteksten for de etniske minoriteter i Danmark. Desuden har vi et ansvar for at videreudvikle en psykologisk praksis, som har plads til modifikationer, ikke kun inden for de vestlige teoretiske retninger men også for at inddrage psykologisk viden fra andre dele af verden bl.a. den asiatiske psykologi. Dermed skabes følelsen af

ligeværdighed hos de etniske minoriteter. Fokus på globale værdier, som overskrider de snævre opdelinger, er også vores ansvar.

Med denne artikel er mit bidrag forhåbentligt et lille skridt i den ansvarsfulde retning.

LITTERATUR

- ARENAS, J., SINGLA, R. (1995): *Etnisk minoritetsungdom i Danmark – psykosocial situation*. Dansk psykologisk Forlag, København.
- BJØRNSTAD, HALL (2000): »We don't know what to do with cultural differences«. IN: *UiB Magasinet – university of Bergen Magazine Nr. 2*.
- DEURZAN-SMITH, E.V. (1988): *Eksistential counselling in practice*. London: Sage.
- DREIER, O. (1994): Personal locations & perspectives – psychological aspects of social practice in *Psychological Yearbook*, Vol. 1, p. 63-90.
- ELSASS, P. (1995): *Torturoverleveren : psykoterapi af den traumatiserede flygtning*. København: Gyldendal.
- HJULMAND, K. (1998): Modoverføring – Psykoanalysens Askepot. *Psyke & Logos* (s. 106-120).
- HOUGAARD, E., DIDERICHSEN, B., NIELSEN, T. (red.) (1998): *Psykoterapiens hovedtraditioner: en inføring i psykoanalytisk, oplevelsesorienteret, kognitiv, systemorientet og integrativ psykoterapi*. København: Dansk psykologisk forlag.
- HOUGAARD, E., ROSENBERG, N. (1998): Integrative Psykoterapi. IN: Hougaard, E., Diderichsen, B., Nielsen, T. (red.) *Psykoterapiens hovedtraditioner: en inføring i psykoanalytisk, oplevelsesorienteret, kognitiv, systemorientet og integrativ psykoterapi*. København: Dansk psykologisk forlag.
- JACOBSEN, B. (1998): *Eksistensens psykologi: en introduktion*. København: Hans Reitzels forlag.
- KAO, H. & SINHA, D. (eds.) (1997): *Asian Perspectives on Psychology*. Sage: New Delhi.
- KAREEM, J., LITTLEWOOD, R. (edi.) (1992): *Intercultural Therapy: themes, interpretations and practice*. Oxford: Blackwell Scientific publications.
- KOFOED, R.L. (2001): Flygtninges retssikkerhed undermineres. *Social Forskning* nr.1.
- HELMS, J. (1995): An update of Helm's White & People of colour Identity Models. IN: Poterrotto et al. (ed.) *Handbook of Multicultural Counselling* New Delhi, Sage publications.
- HUSSAIN, M., YLMAZ, F., O'CONNOR, T. (1997): *Medierne, minoriteterne og majoriteten – en undersøgelse af nyhedsmedier og den folkelige diskurs i Danmark*. København: Nævnet for etnisk ligestilling.
- HOLMEGÅRD SØRENSEN T. (1999): *Døgnkontaktens arbejde med unge fra etniske minoritetsgrupper*. Frederiksberg: Center for Forskning i Socialt Arbejde.
- LIGGAN, D., KAY, J. (1999): Race in the room : Issues in the Dynamic psychotherapy of African Americans. *Transcultural Psychiatry* June 196- 209
- MAJOR, E.F. (1998): Utvikling av rasisme og fremmedhat i et historisk og psykologisk perspektiv *Linjer*, Oslo: Psykosocial senter for Flygtninge, Nr. 1.
- MARSELLA, A. (1999): *Psychology and the »Global- Community« A New Psychology for a new century*. Invited keynote address to 27th Intraamerican congress of psychology Venezuela.
- MISRA, G. (2000): *Culture and Self: Implications for Psychological Inquiry*. Paper presented in 27th International Congress of Psychology, Stockholm.

- MUNCK, E. (1998): Livsforståelse og etik i Psykoterapi. *Psyke & Logos*, (s. 256-270).
- Den Europæiske Kommission mod Racisme og Intolerance (2001): Rapporten om Danmark. IN: *Politiken* (4. april).
- SCHIERUP, C. (1993): *På kulturens slagmark: mindretal og størretal taler om Danmark* Esbjerg: Sydjysk universitetsforlag.
- SINGLA, R. (1991): »*Psykologisk rådgivning af unge indvandrere*«. Rapport for Social Styrelsen.
- SINGLA, R. (1994): Psykologisk rådgivning og behandling af unge indvandrere, i: Berliner, P. (red.) *Kulturmøde: Holdninger og Værdier*, Dansk Psykologisk Forlag.
- SINGLA, R. (1997): Etnisk minoritetsungdom og psykologisk intervention, i: Arenas, J. (red.) *Interkulturel Psykologi*. Hans Reitzels Forlag.
- SINGLA, R. (1998): Østen og vesten – Interkulturel Psykologi. *Psykolog Nyt* (12) 19. Juni.
- SINGLA, R. (2000A): Global Psykologi... Lokale udfordringer og inspirationer. *Psykolog Nyt* (7) 7. April.
- SINGLA, R. (2000B): *Youth Relationships and Ethnicity, A Social Psychological Study, – Implications for Psychosocial Intervention*, Ph.D. thesis, University of Copenhagen.
- SINGLA, R. (2000C): Meeting in Stockholm: An intercultural perspective. *Psykolog Nyt* (18) 6. oktober
- STAUNÆS, D. (1998): *Transit liv: andre perspektiver på unge flygtninge*. Copenhagen: Politisk revy
- TIRELI, U. (1999): *Hverdagens erobring : etniske minoritetsunge i europæiske byer*. København: Hans Reitzels forlag.
- THOMAS, L. (1992): Racism and Psychotherapy; Working with Racism in the Consulting Room: An Analytical View. IN: Kareem, J., Littlewood, R. (ed.) *Intercultural Therapy: themes, interpretations and practice*. Oxford: Blackwell Scientific publications.
- TSENG, W. (1999): Culture and Psychotherapy: Review and Practical guidelines. *Transcultural Psychiatry* (s. 131-179).
- WARHUUS, L., EGELUND, M., TRILLINGSGAARD, A. (1998): Systemorienteret Terapi. IN: Hougard, E., Diderichsen, B., Nielsen, T. (red.) (1998) *Psykoterapiens hovedtraditioner: inføring i psykoanalytisk, oplevelsesorienteret, kognitiv, systemorienteret og integrativ psykoterapi* København: Dansk psykologisk forlag.